



*Makalenin Türü: Sanat ve Edebiyat / Art And Literature
*Geliş Tarihi / First Received: 01.06.2022
*Kabul Tarihi / Accepted: 10.08.2022
*Atıf Bilgisi: Saruhan S. (2022). "Trabzon Keşan Bezi". Hars Akademi, 5 (2), 471-488.
*Citation: Saruhan S. (2022) "Trabzon Keşan Cholt". Hars Akademi, 5 (2), 471-488.

TRABZON KEŞAN BEZİ¹

*Sümeyye SARUHAN**

Öz

Göçebe yaşayan Oğuzların Yörük ve Türkmen boyları karşılaştıkları diğer toplumlarla kendilerine ait karakteristik özelliklerini koruyarak medeniyetler arası etkileşimde bulunmuşlardır. Bu sayede kendilerini devamlı geliştiren ve yenileyen bir toplum olmuşlardır. Çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu topraklarını vatan olarak seçmişlerdir.

Türkler için ayrı bir önemi olan dokuma sanatı Anadolu'nun zengin kültürüyle birleşerek gelişmiştir. Dokuma sanatımız kültürlerarası etkileşimin en iyi örnekleri arasında yer almaktadır. Dokumalarda Türk kültür yapısının inceliklerini, zenginliklerini ve sanat anlayışını görmek mümkündür. Bu bağlamda dokumalar Türklerin ne kadar köklü bir geçmişe sahip olduğunu gözler önüne seren sanat eserleri arasında önemli bir konuma sahiptir.

Dokumacılık, giyinmek, örtünmek ve korunmak gibi insanın temel gereksinim kaynaklarıyla birlikte gelişip yaygınlaşmıştır. Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde dokumacılık yapılmaktadır. Dolayısıyla her bölgeye özgü farklı dokumalar ortaya çıkmıştır. Bu dokumalar, kültürel özellikler ve iklim şartlarına göre farklılıklar gösterdiğinden yörenin coğrafi işaretlerini üzerinde taşıyan kültür varlıkları arasında yer almaktadır.

Doğu Karadeniz bölgesinde de yöre kültürü ve sanat anlayışını yansıtan dokumalar görmek mümkündür. Mekikli dokumacılık bu bölgede gelişerek ön plana çıkmıştır. Trabzon ili dokuma kültürüne katkı sağlayan dokuma merkezleri arasında yer almaktadır. Mekikli dokumalar arasında yer alan Trabzon Keşan bezi çalışması konusudur. Keşan bezini diğer bezlerden ayıran en önemli özellik ikat tekniği kullanarak desenlenmiş olmasıdır. Önemli ticaret yolları üzerinde bölgede çok fazla kültürlerarası etkileşim vardır.

Bu çalışmanın giriş bölümünde dokumanın tarihsel gelişim süreci, tanımı, Trabzon tarihi ve Keşan bezi hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Konu üç temel bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Trabzon Keşan bezi dokuma özellikleri, ikinci bölümde bezin desen unsurları ve renk olgusu, üçüncü bölümde kullanılan malzemeler ve dokuma aşamaları ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Anadolu, Dokuma, Bez, İkat, Keşan.

¹ "Bu makale, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı'nda yapılan "Trabzon Keşan Bezi" başlıklı Sanatta Yeterlik Eser Metni'nden geliştirilerek yazılmıştır."

* Araş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İstanbul. sunmeyyesaruhan@hotmail.com / ORCID: 0000-0003-2735-0003.

TRABZON KEŞAN CLOTH

*Sümeyye SARUHAN**

Abstract

The Yoruk and Turkmen tribes of the nomadic Oghuz interacted with other civilizations that they faced and at the same time they preserved their own characteristic features. Thus, they have become a society that constantly develops and renews itself. They have chosen Anatolian lands which hosted many civilizations as their homeland.

The art of weaving, which has a special importance for the Turks has developed by combining with the rich culture of Anatolia. Our weaving art is among the best examples of intercultural interaction. It is possible to see the subtleties, richness and artistic understanding of the Turkish cultural structure in our weavings. In this context, weavings are works of art that reveal the deep-rooted history of the Turks.

Weaving, which is among the basic needs of people such as dressing, covering and protection, developed and became widespread in Anatolia with the Turks. Weaving is done in almost every region of Anatolia, and almost every region has gained a reputation for weaving. Weavings vary according to the cultural characteristics and climatic conditions of the region. In this context, our weavings are among our cultural assets that pointing the geographical indications of the region.

It is possible to see weavings with the culture and artistic understanding of the region in our Eastern Black Sea region. Weavings with shuttles were popular in the Eastern Black Sea. Trabzon city is among our weaving centers that contribute to our weaving culture. Trabzon Keşan cloth, which is among the shuttle weavings, has been our study subject. Ikat is one of the ornamental elements of the fabric. The biggest feature that distinguishes the Keşan cloth from other cloths is that the cloth is decorated using the ikat technique. Due to the fact that the Trabzon region is on important trade centers, a lot of intercultural interaction has occurred in that area. Therefore, it is thought that the ikat technique came from the Indonesian island group to Trabzon and spread to the world.

In the introduction part of this study, brief information about the historical development process of weaving, its definition, the history of Trabzon and Keşan cloth is given. The subject consists of three main parts and the conclusion part. In the first part, Trabzon Keşan cloth weaving features, in the second part, the materials used in the cloth and weaving stages, in the third part, the color phenomena that make up the cloth, and in the last part, the ornamental elements of the cloth are tried to be explained in detail.

Keywords: Anatolian, Weaving, Fabric, Ikat, Keşan.

* Research Assistant., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Faculty Of Fine Arts, Department Of Traditional Turkish Arts, İstanbul. sumeyyesaruhan@hotmail.com / ORCID: 0000-0003-2735-0003.

Giriş

İnsanoğlu tarihsel süreç içerisinde kendini ifade edebilmek için kimi zaman yaşadığı mağara duvarlarına çizimler yaparak estetik değerlerini anlatmaya kimi zaman ise vücuduna beğendiği, inandığı motifleri çizerek duygu, düşünce veya inançlarını anlatmaya çalışmıştır. Kullandıkları yüzey süsleme öğelerini zaman içerisinde dokudukları bezler üzerinde de uygulamışlardır.

Dokuma ilk toplumlardan günümüz çağdaş toplumuna kadar gelişerek varlığını sürdürmüş ve önemini korumuştur. Başlangıçta avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan toplumlar yaşadıkları çevrenin doğal koşulları ve olumsuz hava şartlarından korunmak için avladıkları hayvanların postlarını kullanmışlardır.

Uygarlık tarihi süresince ister iklim ve çevre koşullarına uyum isterse inanç olsun insan daima örtünme gereksinimi duymuştur. Dokuma, keçe, düğüm, örme gibi dokusal yüzeylerden sonra keşfedilmiş en gelişmiş tekniktir. Kısaca dokumayı tanımlamak gerekirse; dokuma genellikle iki iplik ya da benzeri malzemenin birbirini dik açıyla düzenli kenetlenmesi sonucu ortaya çıkan dokusal yüzeydir (Uğurlu 1997: 469).

Başlangıçta insanların giyinme, örtünme, korunma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan dokumalar zaman içerisinde ihtiyacı karşılamanın ötesine geçip sanatsal değerler taşıyarak varlığını sürdürmeye başlamıştır. Neredeyse dünyanın her yerinde yapılan dokuma Anadolu topraklarında zengin kültür birikimiyle birleşerek "Anadolu Dokumaları" adı altında tüm dünyada tanınmıştır.

Anadolu toprakları sayısız uygarlığa ev sahipliği yaptığından zengin kültür ve sanat anlayışına sahip olmuştur. Tüm insanlar için dokumanın önemi büyük olduğu gibi göçebe hayat tarzıyla yaşayan Türkler için de dokumanın ayrı bir önemi ve yeri vardır. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler kendi kültürlerini ve yaşam biçimlerini Anadolu kültürüyle birleştirmiş ve yeni dokumalar ortaya çıkmıştır.

Anadolu'nun her bölgesinde çeşitli dokumalar yapıldığı için neredeyse her yöreye özgü kendi kimliğiyle oluşturulan dokumalar mevcuttur. Bu dokumalarda kullanılan renkler, motifler, kompozisyon tasarımları yöreye göre farklılıklar göstermektedir. Anadolu'da her yerde gereksinim, üretilen malzeme ve bilinen teknikleri göre hem kirkitli hem mekikli dokumalar dokunmuştur. Dokumalarda kullanılan renk, malzeme, ham madde bölgenin iklim çeşidine, kültür yapısına, yaşam biçimine göre farklılıklar göstermektedir. Bu zengin çeşitlilik sayesinde her yöreye has dokumalar dokunmuştur. Bazı bölgelerde hayvansal kaynaklı ham madde kullanılırken bazı yörelerde bitkisel kaynaklı ham madde kullanılmıştır.

Anadolu farklı uygarlıklar sayesinde hem maddi manevi hem de kültürel anlamda zenginleşmiştir. Bu uygarlıklar birbirlerinden etkilenirken Anadolu'ya has dokuma kültürü oluşturmuşlardır. Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Doğu Karadeniz bölgesinde de çok sayıda devlet kurulmuş ve yıkılmıştır. Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Trabzon'da da çok

sayıda uygarlığın izleri görülmektedir. Trabzon'un tarihsel süreci incelediğinde bu kentin Antik dönemden günümüze kadar çeşitli uygarlıklara ev sahibi olduğu görülür.

Tüm Anadolu topraklarında görüldüğü gibi burada da Miletliler, Komnenoslar, Romalılar, Bizanslılar, Persler, Türkler yaşamışlardır (Karpuz 1990: 5). Bu kültürlere ek olarak tarihten bilindiği kadar Amazonlar, Lazlar, Gürcüler, Pontuslular gibi alt gruplarda yöre kültürünü etkilemişlerdir. Bu kadar farklı ulusların bir arada yaşaması bölgeye ayrı bir zenginlik, anlayış ve derin sosyokültürel izler bırakmıştır. Bu topluluklar birbirlerinin sosyoekonomik yapıları ve kültürlerinden etkileşerek hayatlarına devam etmiştir.

Tarih boyunca Trabzon hem kara hem deniz ticaret yolları üzerinde olduğu için önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Zigana Geçidi üzerinden ticaret bağlantıları kurularak ithalat ve ihracat yapılmıştır (Turan 1990: 149). Yöre halkının geçim kaynakları arasında başta ticaret olmak üzere tarım, hayvancılık ve el sanatları gelmektedir. El sanatları arasında bakırcılık, sepetçilik, dokumacılık, kuyumculuk, çömlekçilik yer almaktadır.

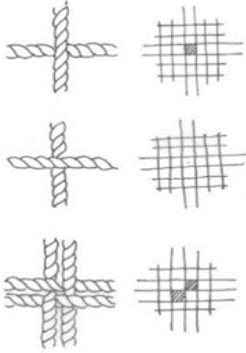
Yörede dokunan geleneksel tekstil örnekleri incelendiğinde genellikle mekikli dokumalar öne çıkmaktadır. Bölgede dokunan mekikli dokumalar arasında Rize bezi, Ehram, Tamzara, Futa peştamal, Keşan ve Ketan adı verilen bezler görülmektedir. Her bezin kendine özgü özellikleri vardır. Örnek olarak Rize bezi tek renkli ve üzeri çeşitli motiflerle süslenmiş, Tamzara bezi ise birden fazla renk ve çizgi tekniği kullanarak dokunmuştur. Keşan bezini yöredeki diğer dokumalardan ayıran en önemli özelliği desenlerinin dikey/düşey çizgilerden oluşturulması ve ikat desen tekniğinin kullanılmasıdır.

Trabzon Keşan Bezi Dokuma Özellikleri

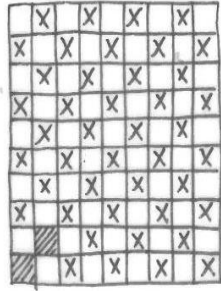
Anadolu'nun batısından doğusuna kuzeyinden güneyine kadar her yerinde çeşitli dokumalar yapılmaktadır. Keşan bezi de Anadolu'nun Kuzeydoğu bölgesinde yapılan mekikli dokumalar arasına giren örneklerden biridir. Trabzon Keşan bezi genellikle Trabzon çevresinde dokunmuştur.

Mekikli dokumalardan olan Trabzon Keşan bezinin kendine has özellikleri vardır. Bu bezin desen kompozisyonları incelediğinde genellikle kumaş yüzeyinin renkli dikey çizgilerden oluşturulduğu görülür. Trabzon Keşan bezinin dokumasında kullanılan kaydırmalı ikat tekniği kumaşın çizgileri arasında motif ve desen kompozisyonu oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Bu nedenle Keşan bezinde motif ve zemin birbirine kenetlenerek kumaş deseninin bütünlüğünü sağlar. Bu özelliği ile diğer Anadolu dokumalarından ayrılmaktadır.

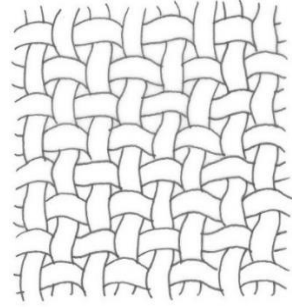
Keşan bezinde dikey çizgiler temel kompozisyonu oluşturmaktadır. Kumaşın desenini zenginleştirmek için ekstra çözümlerle iplikleri ile "den den" adı verilen motifler kesikli çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Dokuma yüzeyinde çizgi renk raporu, kumaş genişliğinde tekrarlanarak devam ettirilir. Trabzon Keşan bezi bezayağı dokuma örgüsü ile dokunmuştur. Bu dokumada çözümler iplikleri atkı ipliklerinden daha sıktır.



Çizim 1. Çözgü, Atkı İplik durumlarının kareli kâğıtta gösterimi.
(Çizim Aydın Uğurlu)



Çizim 2. Bezayağı dokuma örgüsünün kareli kâğıtta matematiksel gösterimi.
(Çizim Aydın Uğurlu)



Çizim 3. Bezayağı dokuma örgüsünün resimsel gösterimi.
(Çizim Aydın Uğurlu)

Yörede kamçılı tezgâh / ahşap dokuma tezgahlarında dokunan Keşan bezinin eni genellikle 90-100 cm arasında değişmektedir. “Bezın boyu ise kullanım alanına göre değişim göstermektedir. Bezın boyu 1350 m’ye kadar dokunmaktadır. Bezın 100 cm’inde 2354 adet çözgü ipliği mevcuttur” (https://kaivrosi.com/tr-us/blogs/gecmisten_gunumuze_pestemal/pestamalin-tarihcesi 05.07.2022).

Anadolu’da kullanım alanı çok geniş olan Trabzon Keşan bezi, Karadeniz’de özellikle günlük yaşamda görülür ve yöre kadınlarının geleneksel giysilerinde sıkça kullanılmaktadır. Geleneksel yaşamda şal, başörtüsü ve önlük olarak kullanıldığı görülür. Son dönemlerde yöre insanı Keşan bezini sadece giyim için kullanmamış, bazen evlerinde örtü olarak bazen de evlenecek kızların çeyiz bohçası olarak kullanımını tercih etmişlerdir. Keşan bezini başta kullandıklarında “baş peştemali”, belde kullandıkları zaman ise “dolay peştemali” ismini vermişlerdir.



Fotoğraf 1. Karadeniz bölgesinde çay toplayan ve Trabzon Çarşıbaşı Keşan bezini önlük olarak kullanan kadın (Şule Ayvazoğlu Arşivi)



Fotoğraf 2. Trabzon Çarşıbaşı Keşan bezini başörtüsü olarak günlük yaşamda kullanımı (<https://www.gzt.com/jurnalist/karadeniz-kadininin-olmazsa-olmaz-aksesuari-kesan-2530551-01.07.2021>)



Fotoğraf 3. Karadeniz bölgesinde geleneksel yaşamında her yıl yapılan yayla şenliklerine katılan kadınların Trabzon Çarşıbaşı Keşan bezini çeşitli giyim öğelerinde kullanımı (<https://www.instagram.com/p/Bzk0jMPJjR3/> 01.07.2021)



Fotoğraf 4. Karadeniz bölgesinde çay hasat eden kadının başörtüsü ve Trabzon Çarşıbaşı Keşan bezini kullanımı (Şule Ayvazoğlu Arşivi)



Fotoğraf 5. Karadeniz bölgesinde günlük yaşamda Trabzon Çarşıbaşı Keşan bezini başörtüsü kullanımı (Şule Ayvazoğlu Arşivi)



Fotoğraf 6. Karadeniz bölgesinde günlük yaşamda Trabzon Çarşıbaşı Keşan bezini başörtüsü kullanımı (Şule Ayvazoğlu Arşivi)

Trabzon Keşan Bezinde Kullanılan Desenleme Teknikleri

Anadolu'da dokunan kumaşların desenlemeleri incelediğinde her yöreye ait kendi duygu, düşünce, inanç, estetik değerlerini ve kimliklerini yansıtan bezeme örnekleri görülmektedir. Bu bezler yörelere göre değişiklik göstermektedir. Renksiz, renkli, motifli veya motifsiz karşımıza çıkmaktadır. Kumaş eninin tamamı ince ve kalın çizgilerden oluşmaktadır. Kumaş yüzeylerinin çözümlü raport tekrarları ve raport sınırları daha kapsamlı hale getiren "den denli / kesik" çizgiler ile desenlendiği görülmektedir.

"Göçebe Türk dokumalarının süsleme temelinde çizgisel öğeler vardır. Dokuma desenlerinde çizgi ve çizgi temeline motifler kullanılmışlardır. Çizgi çeşitlendirmeler kullanılması ile farklı görünümde çizgili kumaşlar dokunmuştur" (Uğurlu 2021: 255-257). Anadolu'da dokunan bezlerin yüzey desenlemelerinde dokuma sistemine uygun olduğu için genellikle çizgili (çubuklu) dokumalar göze çarpmaktadır. Trabzon Keşan bezinin desenlemesinde yörede çizgili ya da çubuklu adı verilen çizgiler ile ikat teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Trabzon Keşan bezini diğer bezlerden ayıran en önemli özellik zemin motif ilişkisinin birbiri içine geçerek bezin neresi zemin neresinin motif olduğu anlaşılmasındır. Bezin desen kompozisyonu öyle bir kurgulanmıştır ki çubuklar arasında ikat tekniği kullanılarak bez zamansız tasarımlar arasında yer almaya adaydır.



Fotoğraf 7. Keşan Trabzon Bezi
(Sümeyye Saruhan Koleksiyonu)



Fotoğraf 8. Trabzon Keşan Bezine ait kenarsuyu
(Sümeyye Saruhan Koleksiyonu)

İkat Tekniği

İkat kumaş desenleme teknikleri arasında yer almaktadır. Bu teknik ilk olarak hangi ülkede görüldüğü tam olarak bilinmemektedir. Endonezya, Hindistan, Mısır, Orta Asya ülkelerinde yapılmıştır (Yağın 1978: 118). Bu tekniğin zaman içerisinde ticaret yolları vasıtasıyla çeşitli ülkelerde kullanıldığı görülmüştür.

Anadolu topraklarında ikat tekniği özellikle Doğu Karadeniz’de ve Güneydoğu Anadolu’da görülmektedir. İkat, Doğu Karadeniz’de Keşan bezinde Güneydoğu Anadolu’da ise Kutnu bezinde desen ögesi olarak kullanılmıştır. İkat’ın birçok çeşidi olmasına rağmen Anadolu’da sadece iki bölgede dokunmaktadır.

Dokuma literatürlerinde “ikat” Patola adı verilen dokusal yüzeyi renklendirme, süslendirme yöntemi olarak tanımlanmıştır. Anadolu bezlerinde çizgili dokumalarında taraklı motif olarak adlandırılır. Çözgü iplikleri dokunmadan önce motif oluşturulacak şekilde önceden renklendirilir. Dokuma ilerledikçe yüzeyde özel ikat efektli motif meydana gelmektedir (Uğurlu 1990: 135-136).

Dokumacılığın gelişim süreci içerisinde kumaş boyama teknikleri başlamıştır. Dokuma yüzeylerine çeşitli şekillerde renklendirme işlemi yapılır. Renklendirme çözgü ve atkı ipliklerinin ve dokunmuş kumaş yüzeylerinin boyanması şeklinde olabilir (Uğurlu 1990: 135).

İkat efekti oluşturmak için öncelikle çözümlü ipliklerine belirli aralıklarda bağlama işlemi yapılır. Bu bağlama işleminin amacı kapatılan bölgenin boya almaması içindir. Çözümü ipliği tasarıma ve kullanılacak renklere göre birkaç kez bağlandıktan sonra boyanır ve boya işleminden sonra bağlamalar açılarak kurutulur. Eğer tasarımda birden fazla renk mevcutsa bu işlem renk sayısına göre tekrarlanır. Boyama işlemi açık renkten koyu renge göre yapılır. Bu işlemler zaman aldığından dokumaya hazırlık işlemleri uzun sürmektedir. Geleneksel ikat dokuması sabır ve ustalık gerektiren bir yöntemdir. Trabzon Keşan bezinde genellikle kırmızı, siyah, sarı, krem renkler kullanılmıştır.

İkat tekniği üç şekilde yapılmaktadır: Çözümü boyamalı ikat, atkı boyamalı ikat ve hem çözümü hem atkı boyamalı yani çift ikat (Çözümü ve Atkıdan İkat) olarak dokunmaktadır. Anadolu'da ikat tekniği Doğu Karadeniz Bölgesinde Trabzon'da ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep'te görülmektedir. Trabzon ilinde dokunan Keşan bezinde pamuk ipliği kullanılmıştır (Begiç, Öz 2019: 481). Gaziantep ilindeki Kutnu bezinde pamuk ve ipek iplikleriyle dokunmuştur (Çoruh, Binboğa 2021: 131). Anadolu'da ikat efekti en çok çözümü bağlamalı ikat ile yapılmaktadır. Diğer ikat teknikleri ise genellikle deneysel dokumalarda görülmektedir.

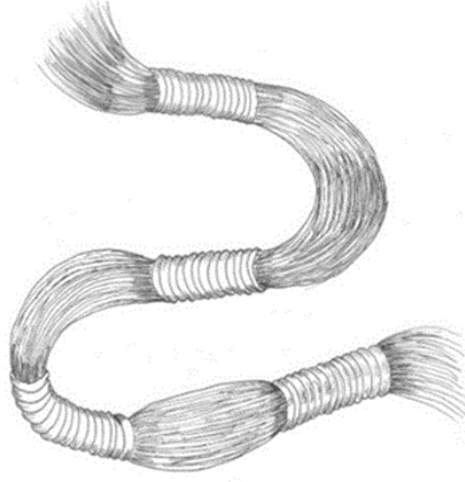


Fotoğraf 9. İkat Dokuma Örneği
(Aydın Uğurlu koleksiyonu)



Fotoğraf 10. İkat Dokuma Örneği
(Sümeyye Saruhan koleksiyonu)

Çözümü Bağlamalı İkat: Çözümü bağlama tekniği geleneksel yöntemlerin içinde sık kullanılan teknikler arasında yer almaktadır. Bağlama işlemi çözümü ipliklerinin üzerine yapılır (Çizim 4). Böylelikle bağlanan kısımların boya alması engellenir. Desen çözümü ipliklerinin çeşitli renklerde boyanmasıyla oluşmaktadır. Bu teknikte ikat efekti çözümü ipliklerinin boyanmasıyla sağlanmaktadır. Atkı ipliği ise tek renk olarak dokumada kullanılmaktadır.



Çizim 4. İkat tekniğinde çözümlerin bağlanması
(Çizim Sümeyye Saruhan)

Çözgü bağlamalı teknik kullanılarak kaydırmalı ikat efekti oluşturulur. Kaydırmalı ikata yörede “mıhraplı” da denilmektedir. Trabzon Keşan bezi incelendiğinde ilk göze çarpan, kompozisyonunda kaydırmalı ikat tekniğine sahip olmasıdır. Kaydırmalı ikat tekniği bezin iki yanında kalın şeritler halinde çift sıra olarak kullanılmıştır. Bezin orta kısmında ise yine kaydırmalı ikat tekniği bulunmaktadır. Fakat zeminde görülen ikat şeritler daha incedir. Bez, kaydırmalı ikat tekniği ile desenlendirilmiştir. Kaydırmalı ikat kullanılarak bezde ikinci bir desenleme unsuru olan çizgi oluşturulmuştur.



Fotoğraf 11. Çözü bağlamalı ikat
(Dokuma Uygulaması: Sümeyye Saruhan)

Fotoğraf 12. Çözü bağlamalı ikat ayrıntısı
(Dokuma Uygulaması: Sümeyye Saruhan)

Atkı Bağlamalı İkat: Bu teknikte bağlama işlemi atkı ipliği üzerine yapılır. Desen atkı ipliğiyle oluşturulur. Dokuma sonunda ikat efektini atkı ipliği sağlamaktadır. Bu teknikte kullanılan çözü ipliği tek renktir ve bu teknik çok az görülür.

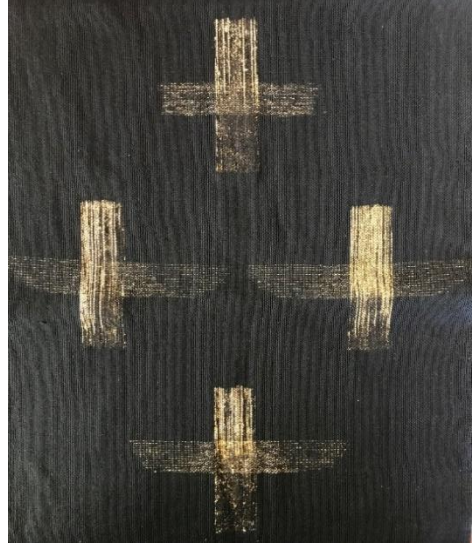


Fotoğraf 13. Atkı boyamalı ikat ayrıntısı
(Dokuma Uygulaması: Sümeyye Saruhan)

Çift İkat (Çözü ve Atkıdan İkat): Hem çözü iplikleri hem de atkı iplikleri üzerine bağlama işlemi yapılmaktadır. Burada işlem diğer yöntemlere göre uzun sürmektedir. Diğer uygulamalara göre daha zahmetlidir. İkat efekti hem çözü yüzeyinde hem de atkı yüzeyinde meydana gelir. Çözü ve atkı ipliklerinin boyalı veya boyasız kısımları üst üste gelerek motifler oluşturulur.



Fotoğraf 14. Çift İkat Dokuması
(Dokuma Uygulaması: Sümeyye Saruhan)



Fotoğraf 15. Çift ikat ayrıntısı
(Dokuma Uygulaması: Sümeyye Saruhan)

Çizgi Tekniği

Kumaş yüzeylerinde görülen ilk desenleme teknikleri nokta ve çizgilerden meydana gelmiştir. Türk Dil Kurumu noktayı; benek, işaret olarak tanımlamıştır (Türk Dil Kurumu 2011: 1778). Nokta için yapılan bir diğer adlandırma ise nokta dikey çizginin gölgesi, izdüşümü ve merkezi şeklindedir (Uğurlu 2021: 167).

Uygurluk tarihi boyunca çizgilerle farklı dokusal yüzeyler oluşturulmuştur. Bütün yüzey yapıları kendilerine özgü biçimler yoluyla desenlenmiştir. Antikçağdan günümüze kadar kumaş dokumalarında çizgi tasarım öğesi olarak sıkça kullanılmıştır. Anadolu dokumalarının vazgeçilmez desenleme unsurları arasında yer almaktadır. Anadolu'da çizgili kumaşlara çubuklu-parmaklı-yollu kumaşlar olarak da adlandırılmaktadır. Anadolu dokumalarında genellikle çizgi temelli desenler kullanıldığı görülmektedir. Çizgi temelli kumaşlar arasında Kutnu, Selimiye, Beşparmak, Taraklı, Gezi, Trabzon Keşan Bezi, Alaca Bez, Beledi Dokuması vb. gibi bezler yer almaktadır.

Trabzon Keşan bezinin yüzey desenlemesi daima çizgi temelinde yapılmaktadır. Temel desen elemanı olarak çizgi kullanılmış, bezin yüzeyinde kullanılan çizgilerin düzenlemeleri incelikli bir çok renkli çizgilerle oluşturulmuştur. Çizgiler simetrik bir biçimde bezde görülmektedir. Bezde farklı renklerin bir arada dokunmasıyla çeşitli çizgi efekti meydana getirilmiştir. Bu çizgilerin ortasına ikat tekniği ile boyanmış çözümler kalın ve ince genişlikte eklenerek Trabzon bezinin karakteristik yüzey değerlendirilmesi oluşturulmuştur.



Fotoğraf 16. Çizgili kumaş örneği
(Aydın Uğurlu koleksiyonu)



Fotoğraf 17. Çizgili kumaş örneği
(Aydın Uğurlu koleksiyonu)



Fotoğraf 18. Çizgili Kumaş
örneği (Aydın Uğurlu
koleksiyonu)

Trabzon Keşan Bezinde Kullanılan Malzemeler ve Dokuma Aşamaları

Doğu Karadeniz bölgesinde dokunan kumaşların ham maddesi bölgede yetiştirilen bitkilerden sağlanmaktadır. Dolayısıyla dokumalarda kullanılan keten ve pamuk iplikleri ön plana çıkmaktadır.

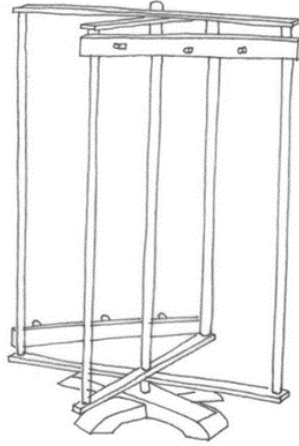
Keşan bezi dokumasında kullanılan ipliğin ham maddesi araştırıldığında günümüzde pamuk ya da floş iplik kullanıldığı görülmektedir (Selçuk 2020; Yurttaş 2020: 39). Orijinal bezin çözgü ipliği ve atkı ipliği pamuktur.

Trabzon Keşan bezini dokuyabilmek için kamçılı ahşap tezgâh kullanılmaktadır. Yörede Keşan bezinde kullanılan tezgâhlar özellikle ahşap malzeme kullanılarak yapılır. Bu tip dokuma tezgâhlarında çözgü levendi arkada, kumaş levendi ön kısımda bulunur. Tezgâhta iki adet gücü çerçevesi mevcuttur. Bu çerçeveler üst kısımdan bir makaraya dolanan bir iplik ile birbirlerine bağlanmıştır. Tezgâhın alt kısmında bulunan iki adet pedal vardır. Bu pedallar ise gücü çerçeveleriyle bağlantılıdır. Gücü telleriyle bağlantılı olan pedallar yardımıyla açılan dokuma ağızlığından atkı ipi mekik yardımıyla atılır. Atılan atkı ipliğini sıkıştırmak için tarak (tefe) kullanılır.



Fotoğraf 19. Trabzon Keşan Bezi Dokuması
(<https://kaivroisi.com/tr-us/pages/hakkimizda> [21.06.2022])

Bezin ikat kısmını oluşturan çözümlü iplikleri "dönme dolap" adı verilen kendi etrafında dönen ahşap iskelet sisteminden oluşan çözümlü dolabında bobinler haline getirilir. Çözümlü iplikleri dokunacak kumaşın kalitesine ve istenilen uzunluğa göre dönme dolaba sarılır. Dolayısıyla çözümlü ipliklerinin uzunlukları değişkendir. Dolaba sarılan çözümlü ipliklerinin ikat deseni oluşturabilmesi için ipliklerin beyaz renkte kalacak kısımları başka bir iplik yardımıyla sıkıca kapatılır. Bu kapatılan kısımların boya almamasına dikkat edilir. Bundan dolayı çözümlüde ikat motifini oluşturacak ipliklerin kapatılması amacıyla bağlanan ipliklerin çok sık ve aralıksız, üst üste gelecek şekilde sarılması gerekir. Bu işlem çözümlü uzunluğu boyunca oluşturulacak ikat desenine göre belirli aralıklarla devam eder. Bağlama işlemi bittikten sonra boyama için hazırlanan çözümlüler boya kazanında boyanır. Boyama işleminden çözümlülerdeki ikat bağları çözülür, çözümlü iplikleri yıkanır ve kurutulur. İkinci bir renk gerekiyorsa bu işlem tekrar edilir.



Çizim 7. Çözümlü Dolabı
(Çizim: Aydın Uğurlu)

Dokumada kullanılacak çözümlülerin hazırlığı bittikten sonra çözümlüler tezgâha aktırılır ve taharlama işlemi yapılır. Çözümlü taharı iki kademedir oluşmaktadır, ilki gücü taharı ve ikincisi tarak taharıdır. Gücü taharı hatasız olarak yapılmalıdır. Çözümlü iplikleri, doğru gücü tellerinden geçirilmelidir. Eğer çözümlü ipliklerinde atlama veya yanlış geçirilme olursa dokumada hata oluşur ve desen istenildiği gibi çıkmaz. Yanlış geçirilen yer tespit edildikten sonra mutlaka hatanın düzeltilmesi gerekir. Bu nedenle dokumanın doğru ve düzgün olabilmesi için bu aşamaya dikkat edilmelidir.

Gücü taharından sonra tarak taharı yapılmaktadır. Kumaşın kalitesini oluşturacak uygun numaradaki tarağa iplikler sırasıyla tarak çengeliyle geçirilmektedir. Bu işlem tüm çözümlü iplikleri bitene kadar çözümlü ipliklerinin çözümlü renk rapor sırasının bozulmamasına özen gösterilerek devam

edilir. Son olarak bezde bulunan kaydırmalı ikat efekti oluşturulmaya çalışılır. Çözümlerdeki kaydırmalı ikat görünümünü verebilmek için çözümler simetrik gruplar halinde kaydırılarak karakteristik ikat efekti oluşturulur.

Tarak taharından sonra çözgü iplikleri kumaş levendine bağlanır ve çözümler dokumaya hazırlanmış olur. Dokumada kullanılacak atkı iplikleri mekiğe sarılarak hazırlanır ve dokuma işlemine geçilir. Trabzon Keşan bezinde atkı ipliği olarak genellikle kırmızı veya bordo renkler tercih edilmektedir. Trabzon Keşan bezi dokuması tamamlandığında ise dokuma tezgâhtan çıkarılarak kumaş terbiyesi ve bitiş işlemlerine geçilir. Son aşamada kumaş yıkandıktan sonra ütülenir. Dokumanın saçakları genellikle bükülür ve bazılarında ise kullanım amacına uygun olarak büküldükten sonra örülür.

Sonuç

Anadolu toprakları çağlar boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Farklı düşünce ve inanışa sahip olan toplumlar birbirlerinin kültür ve sanat anlayışlarından etkilenmişlerdir. Birbirinden farklı yaşam biçimleri, kültür, sanat ve estetik anlayışları olan bu toplumlar Anadolu'da yüzyıllar boyunca birlikte yaşamıştır. Böylece Anadolu toprakları zengin kültür ve sanat birikimine sahip olmuştur.

Anadolu'nun her yöresinde yapılan dokumacılık, Karadeniz bölgesinde de yaygın olarak yapılmaktadır. Bu bölgede genellikle dokunan Trabzon Keşan bezi ülkemizin kültürel mirasları arasında yer almakta ve mahreç işareti almış Anadolu dokumalarındandır. Trabzon Keşan bezi teknik, malzeme ve dokuma özellikleri açısından diğer Anadolu dokumalarıyla benzer özellikler gösterse de kumaş desenleme unsuru olarak kendini diğer dokumalardan ayırmaktadır. Bu dokumaların desenlerinde ikat ve çizgi teknikleri bir arada kullanıldığından diğer dokumalardan farklılık gösterir.

Trabzon Keşan bezini yöre kadını yaşamının her alanında sıkça kullanmaktadır. Geleneksel yaşamdan günlük yaşama ve özel günlere kadar kullanılan Trabzon Keşan bezi bölge yaşamında devamlılık gösteren dokumalardandır. Trabzon ve çevre illerde yaygın olarak kullanıldığı için daima giyim, aksesuar ve ev tekstilinde karşımıza çıkmaktadır. Yöre insanı tarafından çok kullanıldığından yöresel kimlik haline gelmiştir. Yöre haricinde hem ülkede hem dünyada değeri bilinen bir kumaştır. Yöresel kumaş niteliği ve yöresel kullanımı yanı sıra ulusal ve uluslararası tekstil alanlarında kullanıldığı son dönemlerde görülmektedir. Hatta bazı dünyaca ünlü modacılar tarafından özellikle tercih edilen ve tasarımlarında kullandıkları yöresel dokumalarımızdandır.

Trabzon Keşan bezi, dokuma mirasımızın geleneksel bir örneğidir ve dokuma sanatı eğitimi alan kişiler tarafından incelenerek yeniden yorumlanması ve çağdaş tekstil sanatı dokumalarına kaynak olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ulusal yönetimler ve üniversitelerle iş birliği yaparak sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.



Fotoğraf 20. Christian Dior'un trend videosunda boyun atkısı olarak kullanılan Trabzon Keşan bezi (<https://www.youtube.com/watch?v=ZfgSN3QcFYI>) [01.07.2022]

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Halûk (Ed.) (2011). "Nokta", *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Begiç, Nurgül; Öz, Ceren (2019). "Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, s. 475-492, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/896031>) [Erişim tarihi: 25.06.2022].
- Çoruh, Ebru; Binboğa, Elif Burcu (2021). "Geleneksel Kutnu Kumaşı Üzerine Deneysel Yüzey Tasarımları", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, S. 27, s. 131-143, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1845962>) [Erişim tarihi: 25.06.2022].
- Karpuz, Haşim (1990). *Trabzon*. Ankara: Mas Matbaacılık.
- Selçuk, Keziban; Yurttaş, Hüseyin (2020). "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Dokunan Geleneksel Kumaşlar Üzerine Bir Deneme", *Karadeniz Araştırmaları Enstitü Dergisi*, S. 9, s. 35-47, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1172490>) [Erişim tarihi: 15.05.2022].
- Turan, Şerafettin (1990). *Türkiye İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Uğurlu, Aydın (1983). "Güzel Sanatlar Perspektifinde El Dokumacılığı", *Sanat Çevresi Dergisi*, S. 22-26, s. 57.
- Uğurlu, Aydın (1990). "Dokuma, Estetik ve Renklendirme", *Tekstil ve Makine Yıllığı Dergisi*, S. 4, s. 130-139, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/137688>) [Erişim tarihi: 15.05.2022].
- Uğurlu, Aydın (1997). "Dokuma", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (C. 1). İstanbul: Yapı Endüstri Yayınları.

- Uğurlu, Senem (2021). “Geleneksel Anadolu Dokumalarında Çizgi ve İkonografisi”, *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, S. 2, s. 255-275, [ZEITSCHRIFT FÜR DIE WELT DER TÜRKEN | Makale Yönetim Sistemi \(dieweltdertuerken.org\)](#) [Erişim tarihi: 25.06.2022]).
- Uğurlu, Senem (2021). “Geleneksel Dokumalarda Motif Desen Bağlantıları”, *Kesit Akademi Dergisi*, S. 7, s. 160-175, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1847796> [Erişim tarihi: 19.05.2022]).
- Yağan, Şahin Yüksel (1978). *Türk El Dokumacılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
(https://kaivrosi.com/tr-us/blogs/gecmisten_gunumuze_pestemal/pestamalin-tarihcesi ____ [Erişim Tarihi: 01.07.2022]).
- (<https://www.youtube.com/watch?v=ZfgSN3QcFYI> [Erişim Tarihi: 01.07.2022]).
- (<https://www.instagram.com/p/Bzk0jMPJjR3/> [Erişim Tarihi: 01.07.2022]).
- (<https://www.gzt.com/jurnalist/karadeniz-kadininin-olmazsa-olmaz-aksesuari-kesan-2530551> [Erişim__ Tarihi: 01.07.2022]).
- (<https://kaivrosi.com/tr-us/pages/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 21.06.2022]).